

HLAVNÍ ZÁSADY A STRUKTURA NÁHRAD POSKYTOVANÝCH CHOVATELŮM S VÝSKYTEM BOVINNÍ SPONGIFORMNÍ ENCEFALOPATIE V CHOVECH SKOTU

R. Pospíšil

Došlo: 12. dubna 2007

Abstract

POSPÍŠIL, R.: *Main principles of compensation to breeders with the occurrence of Bovine Spongiform Encephalopathy (BSE) in breeding cattle and with regards to their disbursement.* Acta univ. agric. et silvic. Mendel. Brun., 2008, LVI, No. 3, pp. 257–262

Mad cow disease first appeared in the 80's of last century and has gradually spread in series to high breeding countries, incurring major breeding and economic losses. In June of 2001, the disease was first documented in the Czech Republic and by year end 2006, there were discovered 26 cases. In accordance to the broader conception of the Common agricultural policy of the European Union, whose one pillar is pillar in the protection of agricultural industry, the European Union has paid breeders in particular EU states with financial compensation, which are the boundaries of the EU budget. For this purpose, there was established in the Czech Republic legal assignment for the distribution of this compensation, and this is reflected in act No. 166/1999, veterinary act and act No. 147/2006. Financial compensation will be paid by the Czech Republic's Minister of finance after the proposed approval by the Minister of Agriculture and the State Veterinary Administration. Submitted work will deal the majority of compensation to breeders with the occurrence of BSE in breeding cattle and with regards to their disbursement.

Bovine spongiform encephalopathy, infectious disease, cattle, financial compensation, financial law

Bovinní spongiformní encefalopatie (BSE) se dostala do popředí zájmu široké veřejnosti na konci 80. let, tedy několik let poté, kdy byly v jihovýchodní Anglii v roce 1985 poprvé zaznamenány první a ojedinelé případy výskytu krav s tehdy neznámým onemocněním (Wells a kol., 1987). To se projevovalo změnou chování a poruchou koordinace pohybu a během několika měsíců končilo vždy úhynem. Společným nálezem všech vyšetření uhynulých kusů skotu byla degenerace neuronů mozku a prodloužené míchy, která dávala mozkové tkáni pod mikroskopem houbovitý (spongiformní) vzhled (Wilesmith a kol., 1988). Onemocnění bylo zařazeno do komplexu nemocí tzv. transmisivních spongiformních encefalopatií, jejichž výskyt je mimo u skotu znám již dlouhou dobu rovněž u ovcí (tzv. scrapie) nebo u norků jako tzv. transmisivní encefalopatie norků (Prusiner, 1982; Kimberlin, 1986).

Onemocnění podobného charakteru se však vyskytují i u člověka. Mimo dříve se vyskytující kuru,

kteřá postihovala kmeny praktikující rituální kaniibalismus na Papua – Nové Guinei, jde především o Creutzfeldt-Jakobovu chorobu, způsobující předčasnou demenci u lidí od 55 do 70 let a nejnověji i její novou variantu, která postihuje i lidi daleko mladší (od 19 do 39 let). I spongiformní encefalopatie u lidí se vyznačují poruchami chování, koordinace pohybu, mají velmi dlouhou inkubační dobu a končí vždy smrtí (Pospíšil, 2001).

Podrobná epizootologická šetření ve Velké Británii ukázala, že zdrojem infekce BSE u skotu bylo zkrmování masokostních mouček. Z důvodu úspory energie tam na začátku 80. let došlo ke snížení teploty při zpracovávání živočišných odpadů v kafilériích ze 133 °C, které jsou platné u nás, na 80 °C, čímž se do výsledného kafilerního produktu zřejmě dostal i původce klusavky ovcí – scrapie, který je zřejmě i příčinou BSE. Začátek zkrmování těchto masokostních mouček, jehož cílem bylo zvýšení produkce mléka, spadá do přelomu let 1981/1982. Nástup onemoc-

nění v letech 1985 až 1986 odpovídá později zjištěné inkubační době, nejčastěji 3–6 let. Po odhalení těchto zdrojů a cest šíření byl ve Velké Británii v roce 1989 vydán zákaz zkrmování masokostních mouček přežvýkavcům, což mělo od přelomu let 1992/1993 za následek výrazný pokles incidence onemocnění a dalo by se říci, že BSE ve Velké Británii, tedy v zemi původu, v současnosti odeznívá (Braun, 1998).

Mezi prvním případem výskytu BSE ve Velké Británii a v České republice uplynulo 16 let a mezi výskytem BSE v kontinentální Evropě a u nás 10 let. Bylo však jen otázkou času, kdy se i přes přísná veterinární opatření a zákaz zkrmování masokostních mouček nákaza ve větším počtu vyskytne na našem území (Pospíšil, 2004).

V České republice byl první případ BSE zaznamenán v polovině roku 2001 v Dušejově v okrese Jihlava. Do 6. 3. 2007 bylo v České republice od počátku roku 2001 vyšetřeno 1 073 112 kusů skotu, přičemž pozitivních bylo celkem 26 kusů. V roce 2001 to byly celkem dva případy, v roce 2002 rovněž dva případy, v roce 2003 už čtyři případy, v roce 2004 sedm případů, v roce 2005 nejvíce, osm případů a v roce 2006 byl zaznamenán očekávaný pokles, tedy tři pozitivní případy BSE (Meloun, 1996).

CÍL PRÁCE, MATERIÁL A METODY

Vzhledem k tomu, že v naší i světové vědecké literatuře je velmi málo informací o ekonomickém vyhodnocení ztrát způsobených BSE a především o poskytování náhrad chovatelům, jakož i o výčtu nákladů na zpracování utracených zvířat i specifikovaného rizikového materiálu, zamýšlí autor v sérii tří prací tyto chybějící informace zpracovat.

Cílem této první práce je shrnout a okomentovat obecná ustanovení veterinárního zákona, na jehož základě se poskytují náhrady chovatelům s výskytem nemocí specifikovaných v příloze č. 3 a č. 4 tohoto zákona a aplikovat je na výskyt BSE v České republice.

Převažující metodou této práce bylo zhodnocení obecně závazných právních předpisů, tj. zákonů, vyhlášek a prováděcích předpisů a jejich aplikace na výskyt nemoci BSE v chovech v České republice. Zároveň byla analyzována právní úprava této problematiky v zemích EU a její komparace s pozitivní právní úpravou v ČR.

OPATŘENÍ PROTI NÁKAZE

Zákaz zkrmování masokostních mouček původem z přežvýkavců přežvýkavcům byl v České republice vydán v roce 1991, ale ani před tím nebyly proteiny živočišného původu součástí receptur pro výrobu krmných směsí pro skot. Vyhláškou Ministerstva zemědělství (dále jen MZe) č. 413/1991 Sb., o registraci některých druhů krmiv, jejich dodavatelů a o odborné státní kontrole, návazně vyhláškou MZe č. 362/1992 Sb., o výrobě a složení krmných směsí, nebyla masokostní moučka zařazena do seznamu povolených surovin pro výrobu krmných

směsí pro skot (Anonym, 1991, 1992). V roce 1996 nabyl účinnosti zákon č. 91/1996 Sb. a vyhláška MZe č. 194/1996 Sb., kterou se provádí zákon o krmivech. Těmito právními předpisy pokračovala kontinuita uvedeného zákazu zkrmování masokostních mouček přežvýkavcům. Následně vydané vyhlášky MZe č. 256/1997 Sb. a č. 208/1998 Sb., kterými se změnila a doplňovala prováděcí vyhláška k zákonu o krmivech, přebíraly a plně akceptovaly opatření vydaná EU k zabránění výskytu BSE v důsledku zkrmování vyjmenovaných druhů krmiv přežvýkavcům a harmonizovaly právo ČR v této oblasti s právem platným v EU.

Na konci roku 2000 bylo v EU zahájeno vyšetřování klinicky zdravých zvířat (tzv. aktivní monitoring). Toto vyšetřování bylo v ČR zahájeno již k 1. 2. 2001 ve SVÚ Jihlava a Praha a od 1. 10. 2001 i ve SVÚ Olomouc (Bardoň, 2005). Následně byl dne 5. 6. 2001 zjištěn první případ BSE u nás. Na základě tohoto nálezu bylo okamžitě zahájeno vyšetřování všech porážených zvířat starších 30 měsíců. V současnosti jsou v České republice – v souladu s nařízením Rady a Evropského parlamentu č. 999/2001/ES – povinně vyšetřovány následující kategorie skotu:

- všechna porážená zvířata (normální porážka) starší 30 měsíců,
- všechna nutně porážená zvířata (sanitní porážka) starší 24 měsíců,
- všechna zvířata s klinickými příznaky nervového onemocnění starší 20 měsíců,
- náhodně vybraná uhynulá zvířata starší 24 měsíců v počtu 2 400 za rok (počet je stanoven výše uvedeným nařízením na základě počtu chovného kotu v ČR).

Dne 2. 11. 1999, tedy již dva roky před prvním výskytem BSE u nás, nabyl účinnosti zákon č. 166/1999 Sb., o veterinární péči (veterinární zákon), který v Hlavě IX Náhrada nákladů, ztrát vzniklých v souvislosti s nebezpečnými nákazami upravuje výplatu náhrad chovatelům, v jejichž chovech se vyskytují některá infekční onemocnění, specifikovaná v přílohách č. 3 a 4 tohoto zákona. Jde celkem o 62 druhů vyjmenovaných nebezpečných nákaz a o obecné pojetí a obecnou strukturu těchto náhrad.

VÝSLEDKY

Obecnou strukturu náhrad a hlavní zásady vyplácení těchto náhrad upravuje Hlava IX, § 67 až 70 veterinárního zákona č. 166/1999 Sb. (Anonym, 1999).

V § 67 odst. 1 je uvedeno, že chovateli se poskytne náhrada nákladů a ztrát, které vznikly v důsledku provádění mimořádných veterinárních opatření nařízených ke zdolávání a ochraně před šířením některých z nebezpečných nákaz uvedených v příloze č. 3 k tomuto zákonu a v příloze č. 4 k tomuto zákonu a to za podmínky, že tato neprodleně uplatňovaná opatření zahrnují nejméně izolaci zvířat v hospodářství a zákaz jejich přemísťování od doby vzniku

podezření z výskytu nákazy a po potvrzení jejího výskytu.

Obecné zásady poskytování náhrad, uvedené v odstavci 1, jsou specifikovány v odstavci 2. Náhrady se poskytují:

- Podle písm. a) náklady na utracení nebo nutnou porážku nemocných a podezřelých zvířat vnímavých druhů a za neškodné odstranění jejich kadaverů. Podle potřeby se poskytuje i náhrada za neškodné odstranění jejich produktů (například u influenzy ptáků jejich vajec). Předmětem náhrady podle písm. a) jsou tedy náklady na vlastní utracení pozitivně testovaného zvířete a celé kohorty (zahrnuje všechna zvířata o rok mladší a o rok starší než pozitivní kráva a její potomstvo) v asanačním ústavu a s tím spojené všechny náklady režijní, tedy mimo vlastní asanaci, například i náklady na vyšetření zvířat, na jejich dopravu do asanačního ústavu, nikoliv tedy náklady za vlastní utracená zvířata. Dokladem předkládaným chovatelem MZe jsou například faktury od krizové skupiny SVS, faktury za vyšetření od SVÚ, faktury od asanačního podniku, faktury za dopravu, případně kalkulace nákladů při využití vnitropodnikové dopravy, pracovní výkazy pro náhradu mzdových nákladů apod.
- Podle písm. b) utracené nebo nutně poražené zvíře. Jsou hrazeny náhrady za náklady za všechna zvířata utracené kohorty dle znaleckého posudku. Podle § 68 odst. 2 se náklady hradí ve výši obvyklé ceny zdravého zvířete téhož druhu a kategorie v místě a době vzniku škody. Dokladem předkládaným chovatelem jsou mimo znalecké posudky i kupní smlouvy, výpisy z KU (Kontrola užitkovosti), Průvodního listu skotu apod.
- Podle písm. d) očištění, dezinfekci, dezinsekcii a deratizaci hospodářství a jeho zařízení a vybavení. Jde většinou o náhrady za náklady na služby specializovaných firem, v případě očištění a dezinfekce ve vlastní režii předkládá chovatel MZe kalkulaci mzdových nákladů, faktur za dezinfekční prostředky a za všechny ostatní s tím spojené náklady.
- Podle písm. e) prokázané ztráty způsobené výpadkem produkce hospodářského zvířete v době provádění mimořádných veterinárních opatření. U dojníc je náhrada poskytována za největší užitkovost dle KU. U každého kusu dojnice se zvlášť počítají zbývající dny laktace (standardní laktace 305 dní), průměrná denní užitkovost dojnice a jejich součinem nerealizovaná produkce mléka. MZe je třeba doložit kalkulaci zisku realizovaného chovatelem na 1 litr mléka, čímž se s ohledem na výši nerealizované produkce doloží ztráta způsobená výpadkem produkce na jednu dojnici. Znalecký posudek je pro náhradu podle písm. e) třeba zpracovat pro každou dojnici zvlášť.

Dle § 69 odst. 1 osobám, které pro nařízená ochranná a vzdolávací opatření nemohly dočasně vykonávat svou obvyklou pracovní nebo jinou výdělečnou činnost anebo ji mohly vykonávat jen v omezeném rozsahu, náleží náhrada ušlého výděлку,

pokud jim tato náhrada nepřísluší od zaměstnavatele, anebo náhrada ušlého zisku.

Podle odst. 2 osobám, které byly nuceny zdržovat se z důvodu uvedeného v odstavci 1 mimo své bydliště, náleží náhrada zvýšených nákladů na přechodné ubytování a stravování podle zvláštních předpisů (zákon č. 119/1992 Sb., o cestovních náhradách, ve znění pozdějších předpisů).

Podle § 70 se náhrada poskytuje z prostředků státního rozpočtu (kapitola Všeobecná pokladní správa), nestanoví-li předpisy ES jinak. Žádost o poskytnutí náhrad může být podána nejdříve první den následující po dni utrácení nebo poražení zvířat a nejpozději do šesti týdnů ode dne utrácení nebo poražení. K posouzení, zda jsou splněny podmínky pro poskytnutí náhrady a v jaké výši, si vyžádá ministerstvo stanovisko krajské veterinární správy. Není-li žádost podána v uvedeném lhůtě, nárok na náhradu zaniká. Trvají-li ochranná a vzdolávací opatření dlouhou dobu, může být chovateli na náhradu pole § 67 odst. 2 poskytnuta přiměřená záloha.

Prováděcím předpisem, který stanoví podrobněji postup při uplatňování náhrad podle § 67 a náležitosti žádosti o její poskytnutí, je vyhláška č. 296/2003 Sb., o zdraví zvířat a jeho ochraně, o přemístování a přepravě zvířat a o oprávnění a odborné způsobilosti k výkonu některých odborných veterinárních činnostech, a to § 14 žádost o poskytnutí náhrady nákladů a ztrát (účinnost od 12. 9. 2003, § 13 – síť epizootologického sledování od 1. 5. 2004):

- Podle odst. 1 se žádost o poskytnutí náhrady nákladů a ztrát, vzniklých v souvislosti s nebezpečnou nákazou podává u Ministerstva zemědělství.
- Podle odst. 2 žádost podle odstavce 1 obsahuje údaje o žadateli (jméno, popřípadě jména, příjmení, trvalý pobyt nebo pobyt, datum narození a číslo účtu, jde-li o fyzickou osobu, nebo obchodní firma nebo název, sídlo, popřípadě adresa organizační složky na území České republiky, identifikační číslo, daňové číslo a číslo účtu, jde-li o právnickou osobu) a registrační číslo hospodářství (podle zákona č. 154/2000 Sb.).
- Podle odst. 3 žadatel přiloží k žádosti zejména:
 - podle písm. a) potvrzení krajské veterinární správy o tom, že náklady a ztráty vznikly, popřípadě, že zvířata byla utrácena, nutně poražena nebo nutně poražena k diagnostickým účelům za okolností, které zakládají nárok na náhradu nákladů a ztrát, a že náklady byly účelně vynaloženy,
 - podle písm. b) doklady o výši účelně vynaložených nákladů a o výši způsobených ztrát, jakož i o tom, co mu bylo poskytnuto za zužitkované části těla zvířete utráceného, nutně poraženého nebo nutně poraženého k diagnostickým účelům.
- Podle odst. 4, jde-li o náhradu ušlého výděлку nebo ušlého zisku, anebo o náhradu zvýšených nákladů a přechodné ubytování a stravování, přiloží žadatel doklady o výši ztráty na výděлку nebo zisku, anebo o výši vynaložených nákladů na ubytování a stravování.

DISKUSE

Navzdory zákazu zkrmování masokostních mouček, který u nás platí od roku 1991, se přes řadu preventivních veterinárních opatření nákaza v roce 2001 vyskytla i na našem území. Preventivní monitoring byl zahájen už v roce 1991, kdy byla ustanovena Národní referenční laboratoř pro transmisivní spongiformní encefalopatie. V první polovině 90. let byl počet vyšetření omezen tím, že se vyšetřovala pouze zvířata s klinickými příznaky nervového onemocnění, jejichž léčení nebylo úspěšné. Vyšetření se provádělo histologicky.

Ve druhé polovině 90. let došlo k navýšení počtu vyšetření v souladu s předpisy Evropského společenství (rozhodnutí Komise 98/272/ES o epidemiologické surveillance k TSE). I v tomto období se však jednalo pouze o pasivní monitoring, neboť vyšetření bylo možno provádět stále jen histologicky, takže bylo možno vyšetřovat pouze indikované případy.

Aktivní monitoring, který počítal s vyšetřením klinicky zdravých zvířat, byl zahájen v České republice na sklonku roku 2000 a rutinně od 1. 2. 2001.

Díky důslednému monitoringu bylo u nás do 31. 12. 2006 vyšetřeno 1 073 112 krav a zjištěno 26 případů BSE (Meloun, 2006). V září 2007 byl potvrzen 27. případ BSE a počet vyšetřených zvířat k 3. 10. 2007 dosáhl 1 167 060 kusů.

Každá zpráva o pozitivním nálezů je pro chovatele v prvním okamžiku bezesporu traumatizující. Vzhledem ke včasné připravené a kvalitní legislativě však dochází k podstatné redukci vzniklých ztrát, neboť zákon upravuje náhrady chovatelům v celém širokém spektru možných nákladů.

Jak bylo uvedeno výše, zákon řeší náhradu všech souvisejících nákladů, tedy nejen těch, které se tý-

kají samotných utracených zvířat. Jde o náklady na vyšetření zvířat, na jejich nakládku a dopravu do asanačního podniku, na vlastní asanaci a v zemědělském podniku pak náklady související s očištěním a dezinfekcí budov a zařízení (i když tato je vzhledem k tomu, že nákaza nemá kontagiózní charakter, problematická). Mimo vlastní utracená zvířata jsou chovatelům poskytovány ještě náhrady za ztráty vzniklé výpadkem nerealizované produkce, avšak ani v tomto případě nejsou uhrazeny všechny náklady, které chovatel v souvislosti s výskytem BSE musí nést.

Jde především o zpřetrhání dodavatelsko-odběratelských vztahů, většinou dlouhodobě budovaných a opětovný obtížný přístup na obsazený trh a dále jde o široký okruh nákladů vzniklých v souvislosti s postupným a dlouhotrvajícím budováním stáda, které je možné jen velmi obtížně kalkulovat a které nejsou ze zákona hrazeny. V neposlední řadě jde o celou množinu nepříznivých důsledků, jako je například ztráta pracovních míst v zemědělském podniku, což v prostředí zemědělského venkova může vést k poměrně hlubokým sociálním dopadům. Vzniklé problémy, v nejširším slova smyslu, může ještě tlumit náhrada vyplacená z komerčního pojištění a zkušenosti v této věci ukazují, že převážná většina chovatelů komerčně pojištěná je.

Vzhledem ke kvalitní a včasné přijaté legislativě bylo podle veterinárního zákona k 31. 12. 2006 vyplaceno 24 případů (náhrad). Přesto však zůstává pro zraněné chovatele a plemenáře nenahraditelnou ztráta jejich zvláštního úsilí vloženého do dlouhodobé chovatelské a plemenářské práce, mnohdy spojené s osobním přístupem k jednotlivým zvířatům.

SOUHRN

Bovinní spongiformní encefalopatie se poprvé vyskytla ve Velké Británii a v polovině 80. let minulého století se postupně rozšířila do řady chovatelsky vyspělých zemí, kde způsobila velké chovatelské a především ekonomické ztráty. V červnu 2001 bylo onemocnění prokázáno poprvé i v České republice a do konce roku 2006 bylo u nás zjištěno 27 případů.

V souladu s širší koncepcí Společné zemědělské politiky Evropské unie, jejímž jedním z pilířů je ochrana zemědělské prvovýroby, přistoupila Unie k vyplácení finančních náhrad chovatelům v jednotlivých zemích EU, které jsou hrazeny z rozpočtu Unie. Hlavní zásady poskytování náhrad vzniklých v souvislosti s nebezpečnými nákazami jsou uvedeny především v zákoně č. 166/1999 Sb., ve znění zákona č. 147/2006 Sb., o veterinární péči a o změně některých souvisejících zákonů (dále jen veterinární zákon). Finanční náhrady vyplácí Ministerstvo financí ČR po jejich předchozím zpracování a evidenci Ministerstvem zemědělství ČR a Státní veterinární správou ČR. Předložená práce pojednává o hlavních zásadách náhrad poskytovaných chovatelům s výskytem BSE v chovech skotu a o způsobu jejich vyplácení.

Bovinní spongiformní encefalopatie, BSE, infekční nemoci, skot, finanční náhrady, finanční právo

SUMMARY

Mad cow disease first appeared in the 80's of last century and has gradually spread in series to high breeding countries, incurring major breeding and economic losses. In June of 2001, the disease was first documented in the Czech Republic and by year end 2006, there were discovered 26 cases. In accordance to the broader conception of the Common agricultural policy of the European Union, whose one pillar is pillar in the protection of agricultural industry, the European Union has paid breeders

in particular EU states with financial compensation, which are the boundaries of the EU budget. For this purpose, there was established in the Czech Republic legal assignment for the distribution of this compensation, and this is reflected in act no. 166/1999, veterinary act with particulars given in Title IX "Compensation of Costs and Losses Incurred in Connection with Dangerous Contagious Diseases". This defines reimbursements to farmers whose cattle herds have been affected by the transmissible diseases specified in Annexes 3 and 4 to this Act. For 62 specified dangerous transmissible diseases, it outlines indemnity strategies and general itemisation of the compensation. The Czech legislation is in full agreement with the Regulation (EC) No 999/2001 of the European Parliament and of the Council, of 22 May 2001, laying down rules for the prevention, control and eradication of certain transmissible spongiform encephalopathies and act no. 147/2006. Financial compensation will be paid by the Czech Republic's Minister of finance after the proposed approval by the Minister of Agriculture and the State Veterinary Administration. Submitted work will deal the majority of compensation to breeders with the occurrence of BSE in breeding cattle and with regards to their disbursement. Between 2001 and 2006, a total of more than 1,100,000 cows were examined for BSE, 26 BSE-positive cases were detected and, consequently, 3,500 animals were killed and destroyed. Together with some additional costs, the total of reimbursements during the 2001–2006 period in the Czech Republic were almost CZK 186 million.

LITERATURA

- Vyhláška MZe č. 413/1991 Sb., o registraci některých druhů krmiv, jejich dodavatelů a o odborné státní kontrole, 1991.
- Vyhláška MZe č. 362/1992 Sb., o výrobě a složení krmných směsí, 1992.
- Zákon č. 166/1999 Sb., o veterinární péči a o změně některých souvisejících předpisů (veterinární zákon), 1999.
- BARDON, J., 2005: Transmisivní spongiformní encefalopatie zvířat a lidí. *Veterinářství*, 55: 220–225. ISSN 0506 8231.
- BRAUN, U., 1998: BSE und andere spongiforme Enzephalopathien. *Parey Buchverlag*, 151 s., ISBN 3-8263-3212-1
- KIMBERLIN, R. H., 1986: Scrapie: How much do we really understand. *Neuropathol. Applied Neurobiol.*, 12: 131–137.
- MELOUN, V., 2006: Výskyt BSE v České republice do roku 2006, *Atestační práce*, Státní veterinární správa ČR, 118 s.
- POSPÍŠIL, Z.: Fakta a otázky kolem bovinní spongiformní encefalopatie, *Neurologie pro praxi*, 2001, 2: 6–8, ISSN 1213-1814.
- POSPÍŠIL, Z., 2004: Dvě desetiletí výskytu bovinních spongiformních encefalopatií, *Chov skotu v České republice*, Ročenka 2004: 80–82.
- PRUSINER, S. B., 1982: Novel proteinaceous infectious particles cause scrapie, *Science*, 216: 136–144.
- WELLS, G. A. H., SCOTT, A. C., JOHNSON, C. T., GUNNING, R. F., HANCOCK, R. D. a JEFFREY, M., 1987: A novel progressive spongiform encephalopathy in cattle, *Vet. Rec.*, 121: 419–420.
- WILESMITH, J. W., WELLS, G. A. H., CRANWELL, M. P. a RYAN, J. B. M., 1988: Bovine spongiform encephalopathy: epidemiological studies, *Vet. Rec.*, 123: 638–644.

Adresa

Ing. Richard Pospíšil, Ph.D., Katedra finančního práva, národního hospodářství a ekonomie, Právnická fakulta, Univerzita Palackého, tř. 17. listopadu č. 8, 771 11 Olomouc, Česká republika, e-mail: richard.pospisil@upol.cz

